

J. DRAŠKOVIĆ, *Jurimirska frajla* (prije 1865), ambrotipija

F. POMMER, *I. Kukuljević Sakiński* (1856)

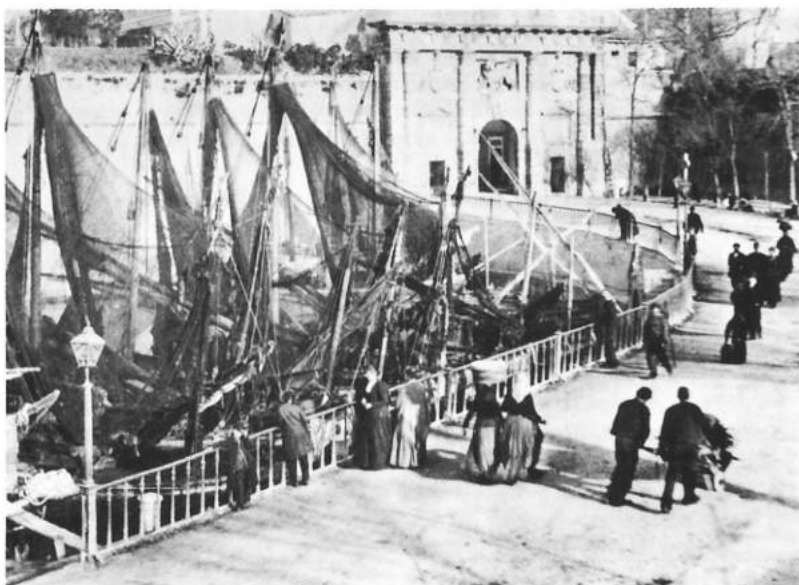

K. DRAŠKOVIĆ,
Prosjak (1894)

FOTOGRAFIJA

I. STANDL, *Žena sa suncobranom* (1893)

T. BURATO,
Kopnena vrata u Zadru (oko 1890)

M. SZABO,
Pred crkvom
(1935)

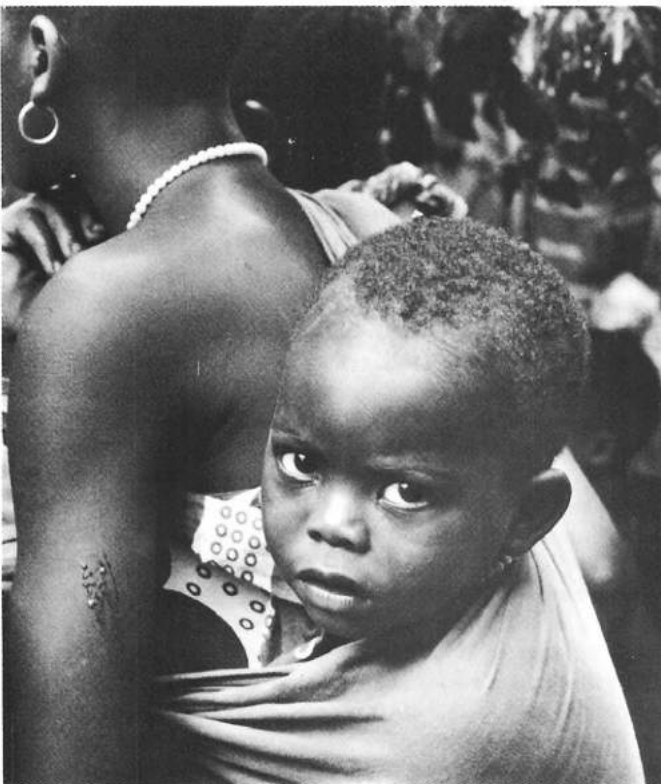

T. DABAC, *Put na giljotinu* (1932)

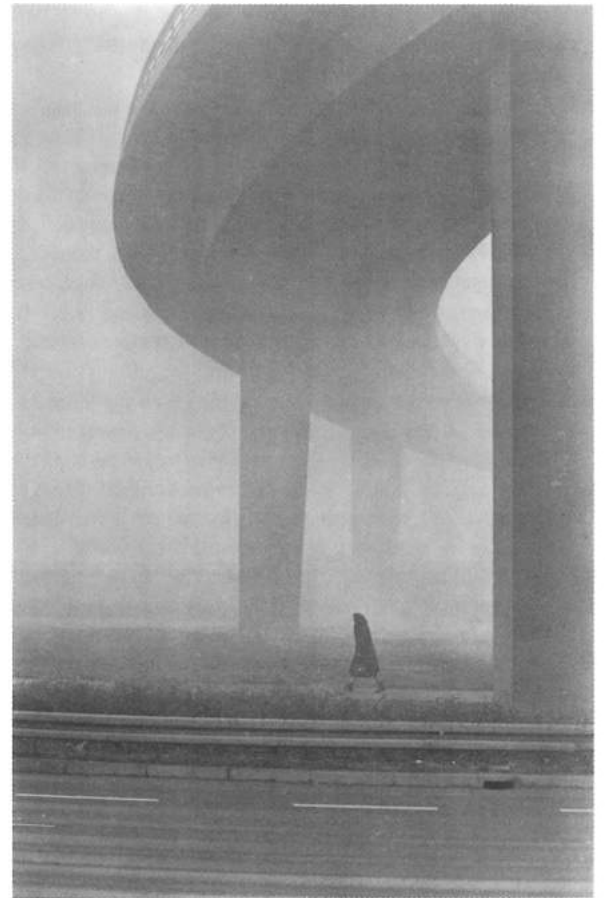
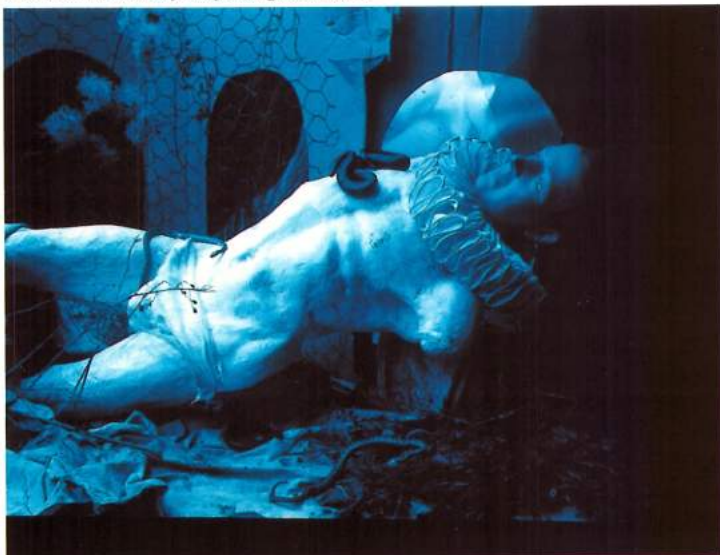

V. HORVAT, *Vinari* (1932)

M. GRČEVIĆ, *Kenija* (1977)

J. KLARICA, *Hera šalje zmije da uguše Herakla*

P. CAJZEK, *Petlja u magli* (1980)

I. POSAVEC, *Medugorje*

FOTOGRAFIJA, trajna slika dobivena djelovanjem svjetla na površinu koja je osjetljiva na svjetlost. Naziv je prvi put upotrijebljen 1839. Prvu trajnu sliku predmeta pomoću »camere obscurae« dobio je 1822. Nicéphore Niépce upotrijebivši metalne ploče premazane bitumenom. Franc. slikar Louis Daguerre otkrio je 1839. savršeniji postupak koji je po njemu nazvan *dagerotipija*. Englez Henry Fox Talbot iste je godine primijenio drukčiji postupak koji je nazvan *kalotipija* (*talbotipija*). Snimanjem na papiru prepariranome srebrnim kloridom dobivao je negativ, od kojega se mogao kopirati neograničen broj pozitiv. Tako je otkriven princip na kojemu počiva današnja fotografija. Već 1847. Niépce de St. Victor zamijenio je papir staklom, a 1851. F. S. Archer upotrijebio je kolodijsku emulziju. Zahvaljujući kolodijskoj, tzv. mokroj ploči f. je postala znatno pristupačnijom. God. 1871. Englez R. L. Maddox objavio je mogućnost proizvodnje suhe ploče na bazi želatinaste emulzije. Tim otkrićem, a osobito uvođenjem celuloidnoga filma kao nosača emulzije (G. Eastman, 1888) započinje razdoblje industrijske proizvodnje fotografskoga materijala. Sva se ta otkrića odvijaju na području crno-bijele fotografije. Za prodor fotografije u boji zaslužna su braća A. i L. Lumière 1904, a do najšire primjene boje u fotografiji dolazi poslije 1930. Posljednje je veliko otkriće trenutna polaroid-fotografija (E. Land, 1947), kojom se neposredno poslije snimanja dobivaju gotovi pozitiv.

Gotovo istodobno s pronalaskom fotografije u Europi ona se pojavljuje i u Hrvatskoj. Zagrepčanin D. Novaković za svojega boravka u Parizu 1839. naučio je postupak dagerotipije (izravno od Daguerrea), te se uz njegovo ime vezuju i počeci fotografije u Hrvatskoj. Tijekom sljedećega desetljeća pojavili su se u našim krajevima brojni putujući dagerotipisti. Prvi (1941/42) stiže Johann Bosch, snimajući osim portreta i krajolike, a za njim Josip Strohberger koji djeluje kao slikar i dagerotipist, potom Josip Hausbaum. Iz Pešte se vraća Leopold Pexa koji za Lj. Gaja dagerotipira vedute Zagreba i Krapine. Jedan od posljednjih putujućih fotografa bio je Joseph Kallain koji djeluje u Zagrebu.

U Dubrovniku tehniku dagerotipije upoznaju filozof Jakov Betondić i ljekarnik Antun Drobac, koji već 1844. daje i pouke u toj vještini. U J se u Hrvatskoj tek 1846. pojavio prvi putujući dagerotipist Le Pescheur de Lyon, radeći u Zadru, Splitu i Dubrovniku. God. 1855. izradio je grof J. Drašković, za sada prvi poznati fotoamater u Hrvatskoj, album sa 72 kalotipije s motivima svojih imanja Trakošćana i Klenovnika, te s mnoštvom portreta, a snimao je i prve žanr-prizore u Hrvatskoj. Njegovom se pojavom bilježi ujedno i početak amaterskoga fotografskoga pokreta. Krajem 50-ih redovnik D. Parčić počinje snimati u Zadru, na otoku Prviću i Krku; okušao se gotovo na svim područjima fotografije sve do snimanja pomoću teleskopa i mikroskopa.

Povijest hrv. fotografije može se pratiti od pojave stalnih ateljea. Mađarski izbjeglica Alajoš Kramolin vjerojatno je imao atelje u Varaždinu već 1849. U Zagrebu prvi atelje osniva kazališni slikar F. Pommer, koji 1856. izdaje album s kalotipijskim portretima 15 hrvatskih književnika. Njegova je i prva reportažna fotografija s otkrivanja spomenika banu Jelačiću 1866. U Zagrebu je atelje imao i J. Hühn koji je uz portrete radio i vedute gradova. Istodobno se otvaraju ateljei u Sisku i Karlovcu u vlasništvu braće Suppan. Važan je događaj za afirmaciju fotografije sudjelovanje desetorice fotografa na I. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj gospodarskoj izložbi 1864. u Zagrebu. Među nagrađenima je uz F. Pommera i I. Standl, kasnije autor prve foto-monografije »Fotografičke slike iz Hrvatske« iz 1870, koja je u novome izdanju i ponešto izmijenjenoj opremi nagrađena na izložbi u Londonu 1874. Na Gospodarskoj izložbi nastupio je i amater fotograf Ljudevit Vraniczany Dobrinović. T. Burato iz Zadra autor je triju albuma s vedutama i kulturnomj. baštinom Zadra (prva iz 1875) koji se zbog svojih tekstualnih priloga mogu ubrojiti u najranije foto-monografije u Hrvatskoj.

Krajem stoljeća dolazi do opadanja vrsnoće profesionalne fotografije. Sljedeći ukus publike i njezine zahtjeve za reprezentativnom fotografijom, izrađuju se svijetli, često retuširani idealizirani portreti. Unatoč širenju i tehničkome usavršavanju medija, ne dostiže se estetska vrsnoća prošlih desetljeća. Iznimke su portreti zagrebačkih ateljea Đ. i I. Varge, te R. Mosingera (1898. osnovao Prvi hrvatski fotografski artistski zavod, a godinu dana poslije i Svjetlotiskarski zavod). O sve većoj popularnosti fotografije u prvih pedeset godina njezina postojanja u Hrvatskoj govori podatak da je do kraja stoljeća samo u Zagrebu registrirano 50 ateljea, a u cijeloj Hrvatskoj oko 180; u Karlovcu, Rijeci, Osijeku, Varaždinu, Splitu,

Zadru, Šibeniku, Opatiji. Snimka stare zagrebačke kaptolske vijećnice M. Antoninija (1875) s odrednicom »amater fotograf« u suhom žigu prvi je pokušaj umjetničke fotografije dok je Petar Salcher 1896. snimio i prvu rendgenografiju (ruke barunice Vranyczany), nepunih mjesec dana nakon izuma rendgena.

U Hrvatskoj se amateri udružuju u klubove radi promicanja fotografije kao oblika umjetničkoga izražavanja. Poticaj takvomu organiziranju bila je Međunarodna izložba umjetnina 1891. u Zagrebu na kojoj su izlagali i poznati svjetski fotografi. God. 1892. u Zagrebu je u okviru Društva umjetnosti osnovan Klub amatera fotografa, unutar kojega se oblikovala osebujna poetika poznata kao zagrebačka škola. Klubovi su osnivani i u drugim hrv. gradovima. U početku njihovo djelovanje obuhvaća poučavanje osoba privučenih fotografijom, dok je stalna nakana njegovanje didaktičke i prosvjetiteljske fotografije i bilježenje ljepota domovine. U estetskome smislu presudan je utjecaj imala skupina koja je sudjelovala i u radu Wiener Camera Cluba. Za razliku od tadašnjega slikarstva koje ide ukorak s vremenom, fotografija zadržava veristički pristup. Ona kreće od realizma s priklonom prema naturalizmu u 90-im godinama XIX. st. (K. Drašković, Leo A. Vetter), do svojevrsnoga tehnološkoga artizma u prvim desetljećima XX. st. Ta druga struja s postupcima gumenoga ili bromouljenoga tiska, rezultat kojega je grafički slikovita fotografija, često se priklanja neoromantičarskomu senzibilitetu (Ferdo Mixich, Rudolf Severinski, A. Hauger). Neovisno od tih tokova Stjepan Erdödy i Ljudevit Vraniczany istražuju medij, te tako nastaju prve fotomontaže, fotokolaži i kompozicije na osnovi dvostruke ekspozicije, a K. Drašković snimit će prvu moment-fotografiju »Skok« 1895. U početku članovi kluba izlažu kao sekcija u okviru Društva umjetnosti, a njihova djelatnost kulminira međunarodnim fotografskim izložbama 1910. i 1913, koje se smatraju začetkom današnjega fotografskoga »Zagreb-salona«. Tom se prigodom pojavljuju u nas i prvi teoretski prikazi fotografskoga umijeća iz pera A. Schneidera i G. Szaba. Radovima u plemenitome tisku ističu se Kamilo Bošnjak, Vladimir Guteša i Antun Stiasni. Fotografije se pojavljuju u raznim izdanjima, od foto-monografije Zagreba iz 1902. do prvoga turističkoga vodiča A. Hudovskoga, dok je »Prirodni zemljopis Hrvatske« Drage Hirca zapravo izložba amaterske fotografije s mnoštvom imena iz plemićkoga, literarnoga i znanstvenoga kruga (K. Š. Đalski, D. Gorjanović Kramberger, B. Čikoš-Sesija). God. 1897. u Zagrebu je Dragutin Inkiostri uz vlastiti fotografski obrt osnovao Prvu školu za amater-svjetloslikare, a u Rijeci je nakon uspješne I. izložbe amaterske fotografije osn. fotografska sekcija Prirodnoznanstvenoga kluba. U Splitu Luciano Morpurgo 1908. izrađuje fotograme, a 1909. Juraj Božičević izdaje »Uputu u fotografiju«, prvi priručnik na hrvatskome jeziku, a na njegov poticaj osnovan je 1910. splitski Klub fotografa amatera. Prve uspješne rezultate u kolor-fotografiji zabilježili su Artur de Meichsner 1907. u Rijeci, Eugenio Hunger 1910. u Zadru, te nešto kasnije Vladimir Guteša u Zagrebu. God. 1914. počinje izlaziti »Ilustrovani list« — prvi tjednik sa sistematskom fotoreportažom.

Tijekom I. svj. r. pojavljuje se posebna tematika; očuvane su vrhunske ratne fotografije Marka Kraljevića, a Lerant Odescalchi iz Iloka nagrađivan je na međunarodnim natjecanjima. Slikar V. Becić fotoreporter je sa srpske fronte za pariški »L'illustration«.

U razdoblju između dva svj. rata ističu se tri zagrebačka profesionalna ateljea. Fotografije »Foto Tonka« osebujna su kronika društvenoga i posebice kažališnoga života; posebnost je pojava ženskoga akta. Atelje Reputin održava tradiciju plemenitoga tiska, postižući slikovitost, a atelje Kowalsky karakteriziraju izrazito svijetli bijeli portreti. Osječki fotograf Doneghany ističe se mondenim pristupom modelu.

U ranome međuraću klupska se aktivnost tek održava kroz sekcije Hrvatskoga planinarskoga društva, koje priređuje i prvu poratnu izložbu fotografija u Salonu Ulrich 1919, a 1926. počinje izdavati »Fotografski vjesnik«. Iste je godine održana u Splitu I. jugoslavenska izložba fotografije; također se pojavljuje ilustrirani tjednik »Svijet« u bakrotisku, koji svojim oslanjanjem na novinsku fotografiju postaje njezin glavni promicatelj. U novinskoj fotografiji ističu se V. Horvat, F. Fuis, D. Šegina. Dvadesete su godine u fotografiji u znaku izložaba F. Mosingera, koji počinje u tragu slikovitosti bečke škole i piktorijalizma svojega oca Rudolfa, no vrlo brzo prihvaća estetiku tzv. nove stvarnosti u izravnoj fotografiji, a montažama se približava dadaizmu i nadrealizmu. Ljudevit Griesbach u to doba započinje golemi ciklus ručno koloriranih dijapozitiva »Ljepote domovine«.

a studentica Bauhausa I. Tomljenović radi foto-montaže za plakat i katalog berlinske izložbe »Diktatur in Jugoslawien«.

Poticaj socijalnim težnjama u fotografiji dala je izložba »Neue Sachlichkeit« »Film und Foto« Deutscher Werkbunda, koja je samo godinu dana nakon premijere u Njemačkoj postavljena u Zagrebu u okviru Zagrebačkoga zbora. Predstavnici su toga smjera I. Habermüller, O. Grünwald, M. Szabo, E. Koroskony, Lj. Vidmajer, R. Fuchs, M. Fizi te posebno Otokar Hrazdira, koji je u Ivancu 1933. pokrenuo hrv. redakciju međunarodnoga fotografskoga časopisa »Galerija«, te seriju izložbi umjetničke fotografije. T. Dabac je prvi fotograf čiji će ciklus »Ljudi s ulice« (1932–1937) postići međunarodni ugled i priznanja, a njegov golemi opus dragocjeno je kulturno svjedočanstvo vremena. God. 1932. oživljava u Zagrebu aktivnost amaterske udruge pod nazivom Foto-klub Zagreb. Rad je obnovljen nizom vrijednih ponajprije klupskih, a poslije 1934. i redovitih međunarodnih izložaba. Iste godine počinje pod vodstvom dugogodišnjega tajnika Augusta Frajtića izlaziti mjesečnik »Foto-revija« (1932–40), koji je posebno zaslužan za stvaranje nacionalnoga stila u umjetničkoj fotografiji te za oblikovanje umj. mišljenja čitavih generacija naših umjetnika. God. 1938. sakupljena je zbirka od 100 djela hrv. fotografije, koja je izlagana po eur. i amer. zemljama, čijom zaslugom se i u svijetu ustalio naziv zagrebačka škola. God. 1939. pri Muzeju za umjetnost i obrt osniva se poseban odjel za fotografiju pod nazivom Fotografski muzej; iste godine osn. je Hrvatski fotoamaterski savez od klubova iz Osijeka, Zagreba, Daruvara i Sušaka, a 1941. pod uredništvom A. Frajtića pokrenut je mjesečnik za umjetničku fotografiju »Savremena fotografija« (izašla četiri broja).

Tijekom II. svj. r. zagrebački Foto-klub bilježi velike uspjehe izložbama »Lijepa naša domovina« 1941. na osnovi koje je godinu kasnije tiskana foto-monografija »Hrvatska zemlja«. IX. međunarodna izložba umjetničkoga svjetloписа priređena je 1942. u Zagrebu. U ratnome razdoblju hrv. fotografi izlažu u Sofiji, Bratislavi, Bukureštu. M. Grčević priređuje prvu samostalnu izložbu, T. Dabac autor je foto-monografije »Metropola Hrvata« (1943), a najveći je uspjeh prva foto-monografija u boji »Hrvatska zemlja ljepote« (1944). To najplodnije razdoblje hrv. fotografije obilježile su umjet. individualnosti B. Kojića, O. Schnura, Vlade Cizelja, Alberta Starzyka, N. Zege, Georga Skrigina, do M. Grčevića i Đ. Griesbacha. Jedan broj fotografa priključuje se partizanskome pokretu. Elvira Kohn bilježi događanja u Topuskome, Georg Skrigin radi u tradiciji zagrebačke škole; radovi A. Roce i M. Pavića također nadilaze dokumentarnu vrijednost.

U prvim poratnim godinama hrv. fotografi uspijevaju zadržati tehnološku i umjetničku razinu. God. 1946. održavaju u Dubrovniku »Izložbu umjetničke fotografije«, za razliku od brojnih dokumentarnih panoa socrealističkoga smjera koji prevladavaju u tome razdoblju. Iste je godine pokrenut u Osijeku časopis »Naša fotografija«. God. 1951. obnavlja se tradicija međunarodnih izložbi fotografije »Zagreb-salon« koja traje sve do danas, u Zadru se pokreće manifestacija »Čovjek i more«. Pedesete godine obilježene su ponovno djelatnošću T. Dapca, autora ponajbolje portretne fotografije kao i pejzaža i kulturnih spomenika. O. Hohnjec naš je prvi izlagač kolor-fotografije, M. Grčević uvodi novi žanr tzv. life-fotografije, a Đ. Griesbach i M. Szabo, V. Zuber, Zlata Miznert, F. Soprano, S. Pavić, I. Medar i Alojz Orel održavaju intimističku tradiciju i izdvajaju se estetikom čistoga likovnoga motiva. Unatoč zadanim temama socrealističke industrijalizacije, M. Pavić i Z. Movrin uspijevaju postići zavidnu vrsnoću. U pedesetim godinama počinje popuštati kontinuitet tradicionalizma, a naglašava se inovativni pristup. Znan je utjecaj imao program grupe »EXAT 51« o izjednačivanju čiste i primijenjene umjetnosti. Autorska interpretacija realnosti i mogućnosti medija nazočni su kod Ivana Filipina i Nikole Vučemilovića (Split), te Virgila Giuricina (Rovinj). Promjena gledanja na pejzaž sagedava se ponajbolje u radu braće Z. i A. Brkana (Zadar), a krajem 50-ih i poč. 60-ih godina primjećuje se zanimanje za detalj i strukturu – mikrofotografiju (Đ. Griesbach, Z. Zrnc) i makrofotografiju (M. Koman, N. i J. Vranić) te za fotografizme (J. Četković). Autorske domete u snimaju umj. djela i spomenika dosižu T. Dabac, N. Gattin, K. Tadić i Ivan Oršić, Z. Mikas, Nedjeljko Čaće. Psihološka se motivacija prepoznaje u djelima M. Tudora i Valenta Grobenskoga, B. Balića te M. Braut. Fotografija akta javlja se u djelima J. Četkovića, A. Karolyja i S. Dimitrijevića. Novinske reportaže Pavla Cajzeka kontinuirana su fotografska povijest glavnoga grada kroz punih četrdeset godina.

Sustavno proučavanje fotografskoga nasljeđa započelo je u Hrvatskoj izložbom »100 godina fotografije u Hrvatskoj« u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu 1966. God. 1972–78. izlazi časopis »SPOT«, a 1978. objavljen je »Almanah zagrebačke fotografije«.

Sedamdesetih godina inovacije u fotografiju unose (S. Tadić, Virgil Giuricin, M. Hlača, T. Gotovac, J. Klarica). Dinamičan omladinski tisak kroz redakcije »Poleta« i »Studentskoga lista«, ali i »Lausa« i »Iskre« problematizira fotografiju zbivanjima u vlastitoj generaciji (Mio Vesović, I. Posavec, F. Vučemilović, A. Zelmanović, Boris Cvjetanović, D. Dučak). U fotografiju prodiru i novi umjetnički stavovi od hiperrealističke do konceptualističke pojavnosti Ž. Jerman, Ž. Borčić i B. Dimitrijević te V. Gudac. Dorada fotografije u umjetničke svrhe privlači fotografe P. Dapca i Enesa Midžića te G. Šmider i N. Orel u Pulj. P. Dabac istražuje značenja fotografije po sebi, što kulminira u mapi »Osjećaj prirode na kraju 20. stoljeća«, 1982. Promjene na istome motivu nastale refleksima svjetla istražuje Pero Vranković. Z. Vucelić najavljuje neoromantizam kroz imitiranje tehnika XIX. st. Fotografijom se često služi tzv. nova umjetnička praksa (S. Iveković, D. Martinis, B. Dimitrijević). Potkraj 80-ih i poč. 90-ih najmlađa generacija ponovno otkriva portret, ponekad reestetiziran, ili se služi simulacijama situacija (S. Đukić, Damir Babić, Aleksandar Ivić, Ivica Franić, Ante Alivodić, Bruno Kokot, Damir Hoyka, Ozren Drobnjaković).

Izdavačka djelatnost uvjetuje specijalizaciju pojedinih autora za područja primijenjene fotografije. Najzanimljivija prezentacija arhitekture i dizajna razabire se kroz djela D. Fabijanića, Ž. Stojanovića, M. Topića i Miljenka Smokvine. Pioniri modne fotografije s naglašenom tzv. kasual-situacijom bili su u 70-im godinama Ivan Balić Cobra, Čedo Komljenović i Saša Novković. Prepoznatljiva autorska interpretacija u području fotografije odjevanja uočava se u pristupu modelu i režiranju kod S. Lupina, Romana Grozića i Borisa Berca.

Vraćanje na dokumentarnu, reportažnu fotografiju uvjetovano je u posljednje tri godine ratnim stanjem (J. Mimica, R. Ibršević, M. Topić, Z. Kalle, Z. Filipović, M. Biljak, I. Vrtarić, A. Maračić, M. Kovač); fotografije dramatično svjedoče o ljudskoj patnji, metaforički dokumentiraju stradanje životinja i bilja, a konstatiraju se logikom događanja te povratkom life-fotografiji.

ilustracija na str. 258 i 259

LIT.: J. Bach, Snimačstvo, u zborniku: Naša domovina, 1/2, Zagreb 1943. — A. Frajtić, Stimačstvo (Fotografija), ibid. — T. Dabac i J. Horvat, Metropola Hrvata, Zagreb 1943. — Sto godina fotografije u Hrvatskoj (katalog), Zagreb 1966. — Zagrebačka fotografija, Zagreb 1978. — N. Grčević, Fotografija devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj, Zagreb 1981. — M. Tonković, Juraj i Karlo Drašković kao fotografi (katalog), Zagreb 1985. — A. Seferović, Tomaso Burato (katalog), Zadar 1991. — M. Tonković, Sto godina organiziranog fotoamaterizma u Hrvatskoj, u zborniku: »Dani Hrvatske fotografije«, Varaždin 1992. — Ista, Povijest hrvatske fotografije, Kontura, 1992, 11–12. — Fotografija u Hrvatskoj 1848–1951 (katalog), Zagreb, 1994. — Ž. Kć. i M. Ton.

FOTO-KLUB ZAGREB, udruženje fotografa amatera, osnovano pod pokroviteljstvom Društva za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu 1892. Članovi kluba prvi put izlažu svoje radove na Nacionalnoj umjetničkoj izložbi u Zagrebu 1894. Poslije I. svj. rata prestaje rad Društva za umjetnost i umjetni obrt pa foto-amateri osnivaju sekcije u okviru planinarskih društava. Do osamostaljenja foto-klubova dolazi 1929. Zagrebački foto-klub priređuje svoju prvu izložbu 1932. Iste godine počinje izlaziti »Foto-revija«. Prve klupske izložbe bile su nacionalnoga karaktera, od 1935. postaju međunarodne. Poslije II. svj. rata obnavlja se fotoamaterski pokret a Prva savezna izložba fotografije održana je u Zagrebu 1949. Od 1951. Foto-klub Zagreb priređuje tradicionalnu međunarodnu izložbu fotografije »Zagreb-salon«.

R.

FRANCESCO DI GIACOMO, (Alexander Francisci), firentinski slikar (XVI. st.). Radi u Dubrovniku 1568. i 1569. zajedno sa slikarom Antunom Fiorinijem, također iz Firence. U podjeli novca i sređivanju računa sudjeluje i staklar Ivan Marija Strozza.

LIT.: V. Han, Arhivska građa o staklarstvu u Dubrovniku (XIV–XVI. v.), Beograd 1979, str. 311.

FRANCESCO DI GIACOMO, venec. graditelj (XV. st.). Jedino se zna da je god. 1430. sklopio jednogodišnji ugovor za gradnju stolne crkve u Šibeniku, te je vjerojatno on prvi projektant i graditelj gotičke bazilike, čiji je izgled mijenjao pregradnjama i radovima drugih, kasnijih majstora.

LIT.: P. Kolendić, Šibenska katedrala pre dolaska Orsinijeva, Narodna starina, 1924, str. 157, 158. — Lj. Karaman, O Šibenskoj katedrali, HR, 1931, 5. — Ista, Umjetnost u Dalmaciji, XV i XVI vijek, Zagreb 1933, str. 40, 41. — N. B. B.